

DAGMARA K. ZUZEK*

Innowacyjność jako czynnik warunkujący konkurencyjność małych i średnich przedsiębiorstw

Słowa kluczowe: innowacyjność, konkurencyjność, małe i średnie przedsiębiorstwa

Streszczenie: Innowacje są procesem tworzenia i rozpowszechniania zmian technicznych przynoszących określone korzyści ekonomiczno-społeczne. Promowanie innowacji i wdrażanie ich w przedsiębiorstwach warunkuje dobrą pozycję na rynku globalnym. Właściwa polityka innowacyjna państwa powinna prowadzić do zmniejszenia luki gospodarczej, technologicznej i organizacyjnej między gospodarką Polski a gospodarkami krajów wysoko rozwiniętych. Polskie przedsiębiorstwa, zwłaszcza małe i średnie po akcesji do UE w rozwiązaniach innowacyjnych powinny upatrywać podstawę rozwoju gospodarczego oraz zwiększenia zatrudnienia. Istnieje szereg uwarunkowań rozwoju innowacyjności, do których można zaliczyć poziom wzrostu gospodarczego, poziom nakładów na naukę, rozwiązania prawne i regulacyjne.

1. Wstęp

Postęp techniczny jest podstawowym czynnikiem warunkującym intensyfikację i racjonalizację procesów produkcyjnych oraz unowocześnienie wytwarzanych wyrobów – jest więc zasadniczym narzędziem wzrostu konkurencyjności przedsiębiorstw. Polega on na wprowadzeniu celowych zmian w technice wytwarzania dla uzyskania określonych korzyści ekonomicznych oraz społecznych. Zmiany te mogą dotyczyć realizowanych procesów technologicznych i stosowanych urządzeń albo produkowanych wyrobów. W rezultacie ich urzeczywistnienia uzyskać

* Dr Dagmara K. Zuzek jest pracownikiem Katedry Ekonomii Uniwersytetu Rolniczego im. H. Kołłątaja w Krakowie oraz Katedry Ekonomii i Studiów Europejskich Małopolskiej Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Tarnowie.

można zmniejszenie poszczególnych czynników produkcji w postaci oszczędności pracy ludzkiej, energii itp., co stanowi warunek podnoszenia efektywności ekonomicznej procesu produkcyjnego. Można też dzięki nim przyspieszyć i ułatwić realizację działalności wytwórczej; a to niekiedy jest uzasadnione nawet w przypadku wzrostu kosztów wytwarzania, jeśli przemawiają za tym poważne względy społeczne. Wzrost kosztów może być uzasadniony wówczas, jeśli umożliwia się w ten sposób szybsze uzyskanie określonych dóbr zaspokajających istotne potrzeby, ochronę środowiska naturalnego lub poprawę warunków bezpieczeństwa i higieny pracy. Wreszcie postęp techniczny polegać może na podnoszeniu jakości i nowoczesności produkowanych wyrobów lub uruchomieniu produkcji wyrobów dotąd niewytwarzanych. Pozwala to lepiej realizować określone cele społeczno-gospodarcze, przyczynia się do zaspokojenia nowych potrzeb, stwarza możliwości rozszerzenia eksportu i zmniejszenia importu określonych dóbr.

Proces ten znajduje odbicie w poziomie technicznym produkcji, którego zmiany wyrazić można w formie określonych wskaźników: technicznego uzbrojenia oraz wydajności pracy, nowoczesności produktów oraz usług itp. Zmiany w poziomie technicznym produkcji przemysłowej są wynikiem wprowadzenia do aparatu wytwórczego strumienia nowej techniki stanowiącej materializację określonych koncepcji technicznych, w formie konkretnych obiektów, tzn. maszyn, urządzeń, technologii i produktów. Część tych koncepcji znana jest od stosunkowo długiego czasu i jest już w pewnej grupie jednostek produkcyjnych stosowana, stanowiąc nowość dla pozostałych, część z nich to rozwiązania najnowsze, które nie znalazły jeszcze zastosowania w praktyce – w klasycznym ujęciu to właśnie te zmiany w technice nazywamy innowacjami.

Celem artykułu jest wskazanie istotności procesów innowacyjnych w małych i średnich przedsiębiorstwach jako czynnika warunkującego wzrost ich konkurencyjności. Omówiono istotę i rodzaje innowacyjności oraz działalność innowacyjną MSP w latach 2004–2006 oraz podjęto próbę analizy tych zjawisk w perspektywie najbliższych lat.

2. Istota i rodzaje innowacji

Niewątpliwie największy wpływ na współczesne rozumienie procesów innowacyjnych i ich wpływu na przedsiębiorczość wywarły sformułowane w pierwszej połowie XX wieku poglądy J. Schumpetera (traktowane jako podejście klasyczne), a następnie pochodzące z lat osiemdziesiątych poglądy P. Druckera. Pierwszy z nich istotę innowacji dostrzegł w zmianach o „znacznym zasięgu”, burzących dotychczasowy stan równowagi i tworzących nowe „kombinacje czynników wytwórczych”. Dzięki wprowadzonym innowacjom przedsiębiorcy uzyskują ponadprzeciętne zyski, co wpływa na dynamikę gospodarki. Szczególne znaczenie odgrywają innowacje produktowe, nowe procesy technologiczne oraz nowe formy

organizacji zarządzania. Dzięki nim przedsiębiorcy mogą nie tylko łatwiej pokonać bariery wejścia na rynek, ale również łatwiej sprostać istniejącej konkurencji. Zgodnie z koncepcją J. Schumpetera innowacje mają charakter nieciągły i nieregularny, nie powstają w izolacji, lecz mają charakter komplementarny; w sposób stopniowy, skokowy lub falowy opanowują gospodarke (Stawasz 1999).

P. Drucker, uznający (podobnie jak Schumpeter) tylko przedsiębiorców-innowatorów, odmawia uznania przedsiębiorcom-imitatorom, czyli milionom naśladowców tych firm, które odniosły sukcesy rynkowe. Rolę i źródła innowacji widzi jednak odmiennie od Schumpetera. W pierwszym rzędzie stawia wymóg systematyczności innowacji, która polega – jego zdaniem – na „celowym i zorganizowanym poszukiwaniu zmian i na systematycznej analizie okazji do społecznej lub gospodarczej innowacji, którą taka zmiana mogłaby umożliwić” (Drucker, 1992). Systematyczne badanie obszarów zmian kreuje przedsiębiorcze okazje, dlatego niezbędne jest stałe i ciągłe poszukiwanie zmian, traktowanych jako źródła innowacji. Źródła te P. Drucker ujmuje w dwóch zbiorach. Pierwszy to źródła, gdzie symptomy lub wyróżniki zachodzących zmian postrzegane są wewnątrz organizacji. Zalicza się do nich takie zjawiska, jak:

- nieoczekiwane powodzenie lub niepowodzenie,
- niezgodność między rzeczywistością a wyobrażeniem o niej,
- innowacje wynikające z potrzeb procesu,
- zachodzące zmiany w strukturze rynku lub przemysłu.

Drugi to źródła, które wiążą się ze zmianami w otoczeniu organizacji, wynikające ze zmian: demograficznych, w postrzeganiu, nastrojach i wartościach oraz w stanie wiedzy.

Zainteresowanie innowacyjnością ewaluowało na przestrzeni lat, podobnie jak zmieniała się gospodarka światowa. Klasyczne ujęcie Schumpetera funkcjonowało do II wojny światowej. Następnie jednocześnie ze zmieniającą się strukturą przemysłu i zmniejszeniem jego roli powstały nowe koncepcje (lata 1950–1980). Lata osiemdziesiąte i dziewięćdziesiąte XX wieku zaowocowały intensywnym rozwojem usług. Zakres przedmiotowy innowacji znacznie się rozszerzył i wyszedł daleko poza sferę techniki.

Początkowo problematykę tę rozpatrywano w ujęciu makroekonomicznym, mierząc wpływ postępu technicznego na rozwój gospodarczy. Dopiero później pojawił się nurt badań o charakterze mikroekonomicznym, w którym postęp techniczny został potraktowany jako proces i rozpoczęto analizę jego składników.

Innowacje można interpretować w szerokim lub wąskim znaczeniu. W pierwszym przypadku określa się każdą zmianę w produkcji, polegającą na przyswajaniu uzyskanej wiedzy. Natomiast sensu stricto innowacją jest zmiana w metodach wytwarzania i produktach, bazującej na nowej lub nie wykorzystanej dotychczas wiedzy. J. Schumpeter rozumiał pojęcie innowacji bardzo szeroko.

Dla J. Parkera (angielski ekonomista) innowacja jest to proces obejmujący wszelkie działania, doprowadzający nowy produkt lub metodę wytwarzania do

praktycznego zastosowania (Parker, 1974). W tym podejściu silnie akcentowane jest praktyczne zastosowanie innowacji.

Do tej grupy autorów należy również zaliczyć P.R. Whitfielda, który jako innowację określa ciąg skomplikowanych działań polegających na rozwiązywaniu problemów. W rezultacie powstaje kompleksowa i całkowicie opracowana nowość (Whitfield, 1979).

Ch. Freeman jako innowacje traktował natomiast pierwsze handlowe wprowadzenie nowego produktu, procesu, systemu czy urządzenia (Freeman, 1982).

W polskiej literaturze powstało również wiele definicji innowacji. W okresie gospodarki centralnie kierowanej problematyka innowacji była rozpatrywana przede wszystkim w aspekcie technicznym ze względu na brak mechanizmów rynkowych wymuszających na przedsiębiorstwach zachowania rynkowe. Badania nad procesami innowacyjnymi zaczęły się intensywniej rozwijać pod koniec lat sześćdziesiątych XX wieku.

Na podstawie definicji J. Schumpetera opiera pojęcie innowacji J. Czupiał, pisząc, że innowacja polega na wytworzeniu i wprowadzeniu do sprzedaży, a tym samym do użytku, nowego produktu albo na gospodarczym zastosowaniu nowego procesu otrzymywania znanych już wcześniej produktów. Innowacja jest więc pierwszym gospodarczym wykorzystaniem wynalazku lub pomysłu. Określenie „pierwszy” nie oznacza pierwszego egzemplarza czy serii nowych wyrobów, ale odnosi się do całej produkcji zaplanowanej w ramach danego przedsięwzięcia (Czupiał, 1988).

L. Pasieczny i J. Więckowski zdefiniowali innowacje jako odkrycia będące wynikiem inwencji ludzi i powodujące postępowe zmiany w określonych stanach rzeczy. Jest to szerokie spojrzenie, nieograniczające innowacji do zmian wyłącznie w metodach wytwarzania i produktach (Pasieczny, Więckowski, 1981).

W definicji S. Kasprzyka pojawia się pojęcie potrzeby, a za innowacje uważa on nowy, nieznany dotychczas sposób zaspokajania nowych potrzeb bądź jakkolwiek sposób zaspokajania nowych potrzeb. Innowacje jako synonim nowych sposobów realizowania określonych potrzeb odnosić można do wszystkich aspektów działalności ludzkiej, wyróżnić można więc innowacje techniczne i ekonomiczne (Kasprzyk, 1980).

L. Białoń za innowacje uważa efekt pierwszego wdrażania w różnych sferach działalności ludzkiej, a także w sferze nauki i techniki, polegające na wprowadzeniu do produkcji nowych wyrobów, uruchomieniu nowych procesów technologicznych oraz systemów organizacyjnych w celu osiągnięcia wyższej efektywności gospodarowania (Białoń, 1976).

Bardzo trafną z dzisiejszego punktu widzenia definicję innowacji podał Z. Pietrasiński, który za innowacje uważa celowo wprowadzane przez człowieka zmiany, które polegają na zastępowaniu stanów rzeczy innymi, ocenianymi dodatnio w świetle określanych kryteriów składających się na postęp (Pietrasiński, 1971). Nie każda jednak zmiana zasługuje na miano innowacji. Jest nią tylko ta, która

przyczynia się do tworzenia postępu w danej dziedzinie aktywności ludzkiej. Z kolei mianem postępu technicznego określić można tylko takie zmiany w technice, które są korzystne dla człowieka, tj. podnoszą wydajność pracy, zwiększają jej bezpieczeństwo, nie powodują negatywnych zmian w środowisku naturalnym. Postęp techniczny ma więc wymiar nie tylko techniczny, ale i społeczno-ekonomiczny.

W. Spruch odnosił innowacje do sfery technicznej działalności ludzkiej oraz utożsamiał nowość z czymś nowatorskim na skalę światową. Nowość taka była cechą rozwiązań technicznych, których ludzkość dotychczas nie знаła. Innowacją techniczną nazywał przedsięwzięcie techniczne zastosowane w praktyce przemysłowej i etapy prac bezpośrednio związane z jego wdrażaniem (Spruch, 1976).

Przeciwnego zdania był Z. Pajestka, który nie zawężał pojęcia innowacji tylko do nowości absolutnych, tj. na skalę światową. Twierdzi on, że produkty i technologie znane gdzieś indziej, ale nieznanie danemu społeczeństwu, są dla niego bez wątpienia innowacjami (Pajestka, 1975).

Ph. Kotler podszedł do istoty innowacji z pozycji dziedziny, którą się zajmuje, czyli marketingu. Innowację odniósł do jakiegokolwiek dobra, usługi i pomysłu, postrzeganego przez kogoś jako nowy. Pomysł mógł już istnieć od dawna, ale stanowił innowację dla osoby postrzegającej go jako nowy. Jest to ujęcie szerokie, reprezentowane także przez P. Druckera, dopuszczające traktowanie jako innowacji każdej nowości, będącej nowością dla jej nowego użytkownika (Kotler, 1994).

Współczesny ekonomista R.W. Griffin za innowację uważa kierowany wysiłek organizacji na rzecz opanowania nowych produktów i usług bądź też nowych zastosowań już istniejących produktów i usług (Griffin, 1996). M.E. Porter włącza do pojęcia innowacji ulepszenia technologiczne, lepsze metody czy sposoby wykonywania danej rzeczy. Może się to ujawniać w zmianach produktu albo procesu, nowych podejściach do marketingu, nowych formach dystrybucji (Porter, 1990).

K. Hajduk i W.M. Grudzewski określają jako innowację każdą myśl, zachowanie lub rzecz, która jest nowa, tzn. jakościowo różna od istniejących form. Innowacja może być definiowana jako sprawianie nowości lub wprowadzenie zamian (Grudzewski, Hajduk (red.), 2000)

Podsumowując istniejącą różnorodność rozumienia innowacji, można wyodrębnić dwa podejścia. Pierwsze ujęcie akcentuje rzeczowy charakter innowacji i stosowany jest do wyrobów i świadczonych usług, organizacji procesu produkcji opartych na nowej lub niewykorzystanej dotychczas wiedzy, akceptowanej i wdrożonej przez podmiot. Ten właśnie rodzaj funkcjonalnej nowości pozytywnej i postępowej nazywa się innowacją w znaczeniu rzeczowym.

3. Działalność innowacyjna sektora małych i średnich przedsiębiorstw

W celu poprawy sytuacji kraju na arenie międzynarodowej konieczne jest ukierunkowane i przemyślane inwestowanie w rozwój innowacyjności. W gospodarce opartej na wiedzy szczególną rolę w tym zakresie odgrywają wzajemne zależności między konkurencyjnością a innowacyjnością. Powszechnie uważa się, że innowacje mają zasadnicze znaczenie w kreowaniu przewagi konkurencyjnej na rynku.

Niska pozycja Polski wynika między innymi ze znacznej różnicy pod względem poziomu innowacyjności przedsiębiorstw polskich oraz funkcjonujących w krajach „starej UE”. Innowacyjność polskich małych przedsiębiorstw w stosunku do innowacyjności firm średnich kształtuje się jak 1:6, a w porównaniu z dużymi jak 1:15. W krajach UE małe firmy są także mniej innowacyjne, jednak ten stosunek kształtuje się o wiele korzystniej, bo wynosi 1:2. Oznacza to, że rozpiętość aktywności podmiotów małych i dużych firm w Polsce i w krajach UE wypada zdecydowanie na korzyść firm polskich (Sosnowska i in., 2003).

O stopniu innowacyjności decyduje przede wszystkim poziom inwestycji. Jednym ze wskaźników informujących o wielkości zainwestowanych środków w rozwój innowacyjności i konkurencyjności gospodarki są nakłady na B+R. W Polsce większość środków finansowych wydawanych na innowacje przeznaczana jest na pokrycie kosztów zakupu nowych maszyn i urządzeń. W roku 2000 nakłady na zakup tych czynników związanych z wdrażaniem innowacji technicznych stanowiły aż 54,4% ogółu nakładów na działalność innowacyjną, natomiast nakłady na B+R stanowiły zaledwie 12,7%. Odmienną sytuację można zaobserwować w Europie, gdzie na działalność tę wydaje się średnio około 62% wszystkich środków przeznaczanych na działalność innowacyjną. W krajach Europy Zachodniej głównym źródłem innowacji w firmach jest własna działalność badawczo-rozwojowa, podczas gdy w Polsce bazuje się na wynikach prac B+R nabywanych od innych jednostek.

W Polsce przemysł finansuje jedynie 30,8% wydatków na działalność B+R, z czego większość wydatków ponoszona jest przez duże przedsiębiorstwa, a środki budżetowe finansują tę sferę działalności w 64,8%. Z kolei w Japonii, USA, Szwecji, Finlandii, Irlandii czy Niemczech przemysł uczestniczy w pokrywaniu 65–73% tych wydatków. W roku 2001 zaznaczył się w Polsce także niski udział środków zagranicznych w finansowaniu prac B+R i wynosił zaledwie 2,4%, podczas gdy w Austrii wskaźnik ten wynosi 9,2%, a w Wielkiej Brytanii około 18% (Górzyński, Woodward, Jakubiak, 2004).

W strukturze finansowania nakładów na B+R nadal dominują środki pochodzące z budżetu państwa, ale ich udział w ostatnich latach wyraźnie maleje. Nieznacznie zwiększył się udział nakładów na B+R pochodzących z przedsiębiorstw z 24,5% w 2000 r. na 25,1% w 2006 r. Wzrósł udział środków zagranicz-

nych w nakładach na B+R w analogicznym okresie z 1,8% na 7,0%. Utrzymywała się tendencja spadku zatrudnienia w działalności B+R, wśród zatrudnionych zwiększył się udział pracowników naukowo-badawczych. Odnotowano wzrost udziału kobiet zatrudnionych na takich właśnie stanowiskach.

W latach 2000–2006 wzrósł udział nakładów inwestycyjnych z 17,0% do 18,7% w nakładach ogółem na B+R. Największy odsetek środków przeznaczonych na inwestycje przypadął w 2006 r. na szkoły wyższe i wynosił 38,7% ogólnych nakładów na inwestycje w sferze B+R.

W ujęciu sektorów instytucjonalnych najwięcej nakładów przypadało na sektor rządowy (ok. 2,2 mld zł), nieco mniej na sektor przedsiębiorstw (1,9 mld zł) oraz szkolnictwa wyższego (1,8 mld zł).

W sektorze małych i średnich firm w Polsce mniej jest zazwyczaj przedsiębiorstw wprowadzających innowacje niż w gronie dużych. Wynika to z samego zakresu działania małych przedsiębiorstw, które częściej opierają się na jednym rodzaju produktu czy usługi, więc prawdopodobieństwo wprowadzania zmian jest tam mniejsze niż w przedsiębiorstwach o zróżnicowanej ofercie i rozbudowanych procesach jak w większości dużych firm.

Wśród małych firm przemysłowych objętych badaniem przez GUS 17% wdrożyło innowacje w latach 2002–2004, w grupie średnich było to 40%, zaś dużych aż 67%. Firm, które w tym okresie podjęły jakikolwiek wysiłek na rzecz wdrożenia nowych wyrobów, czy procesów, nie zawsze zakończony sukcesem było więcej, tj. przeciętnie w Polsce 32% wszystkich, natomiast małych 21%, średnich 50%, zaś dużych aż 90%. Wskaźniki te są jednak ciągle niższe niż w dawnej UE-15, gdzie w latach 1998–2000 44% przedsiębiorstw podjęło działania na rzecz wdrożenia innowacji. Najgorzej w porównaniu z UE-15 wypadają małe przedsiębiorstwa – w UE 39% z nich podjęło wysiłek innowacyjny. Średnie przedsiębiorstwa europejskie również są bardziej innowacyjne – 60% z nich w porównaniu z 50% w Polsce. Powodem do zadowolenia są jedynie polskie duże przedsiębiorstwa, gdyż prawie wszystkie z nich podjęły w ostatnich latach działania innowacyjne, podczas gdy w UE było to 77% (*Innovation in Europe*, 2004).

Stan innowacyjności małych i średnich przedsiębiorstw w ostatnich latach sukcesywnie malał (tablica 1). Na początku przekształceń systemowych ponad 60% przedsiębiorstw spełniało kryterium firmy innowacyjnej, w latach 1997–1998 spadł on do 29%, natomiast w następnych latach odnotowano dalszy spadek liczby przedsiębiorstw, które wprowadziły przynajmniej jedną innowację (około 17%).

W Polsce duże przedsiębiorstwa są bardziej innowacyjne niż małe czy średnie. Jednak możemy zauważyć spadek udziału firm innowacyjnych niezależnie od wielkości, można też zaobserwować pewną zależność: im większe przedsiębiorstwo tym tempo spadku jest mniejsze. W latach 1998–2000 udział firm, które wprowadziły innowacje w stosunku do lat wcześniejszych uległ zmniejszeniu:

Tablica 1

Wskaźniki innowacyjności przedsiębiorstw według ich wielkości i przynależności sektorowej (%)

Wyszczególnienie	Przedsiębiorstwa, które wprowadziły innowacje w latach:			Przedsiębiorstwa, które zamierzały wprowadzić innowacje w latach:		
	1994–1996	1997–1998	1998–2000	1993–1994	1997–1999	2001–2003
Ogółem w tym:	37,6	28,9	16,9	69,2	40,0	21,4
Sektor publiczny	52,0	35,5	35,3	77,3	55,0	40,6
Sektor prywatny	30,3	26,9	15,7	61,6	32,0	20,2
Małe przedsiębiorstwa	16,0	4,1	10,7	53,1	20,0	15,9
Średnie przedsiębiorstwa	33,0	23,6	26,4	69,7	35,0	29,8
Duże przedsiębiorstwa	72,5	63,6	63,9	84,6	73,0	64,6

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Roczników Statystycznych* 1998, 2000, 2004, GUS, Warszawa.

w przedsiębiorstwach małych o 33%, w średnich o 20%, a w dużych i w wielkich (razem) ponad 23%.

Poziom innowacyjności polskich przedsiębiorstw jest niższy od przeciętnego poziomu innowacyjności w krajach zachodnich. W Polsce wynosi on około 21%, podczas gdy wartość tego wskaźnika w Irlandii i Niemczech wynosi odpowiednio 72 i 67%, we Włoszech – 33%, a w Austrii 34% (*Raport...*, 2004).

W zmieniających się warunkach otoczenia strategia innowacyjna MSP chcących dostosować się do potrzeb gospodarki powinna się opierać na takich czynnikach, jak:

- uwzględnienie wysokiego tempa zmian zachodzących w gospodarce,
- oparcie działalności na szerokim wykorzystaniu wiedzy oraz zastosowanie metod zarządzania wiedzą,
- zastosowanie zaawansowanych technik informacyjnej technologii,
- współpraca ze sferą B+R,
- ekspansja na nowe rynki.

Podstawowymi cechami strategii innowacyjnej powinny być:

- kreatywność w tworzeniu nowych projektów,
- elastyczność,
- otwartość na zmiany,
- wysoki stopień informatyzacji oraz
- stałe dostosowanie do potrzeb klientów.

Brak potrzeby działalności innowacyjnej to bariera innowacyjności według 11% MSP w Polsce, a głównie dla kujawsko-pomorskich (30% firm) i łódzkich (15% firm). Najmniej MSP wskazało na tę barierę w Wielkopolsce, w świętokrzyskim i podlaskim. Składane przez przedsiębiorstwa deklaracje o zrozumieniu znaczenia innowacji dla rozwoju przedsiębiorstwa nie zawsze znajdują potwierdzenie w ich praktycznej działalności. Istnieje bowiem szereg barier, które utrudniają lub wręcz uniemożliwiają przedsiębiorstwom realizację skutecznej polityki innowacyjnej. Badania GUS wskazują, że działalność innowacyjną przedsiębiorstw utrudniają głównie czynniki ekonomiczne (tablica 2).

Tablica 2

Czynniki opóźniające procesy innowacyjne wg rodzajów i wielkości przedsiębiorstw [%]

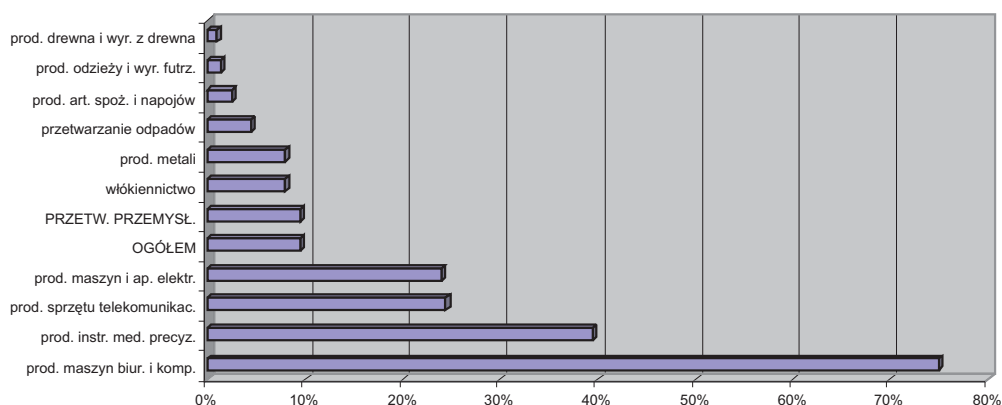
Czynniki utrudniające działalność innowacyjną	Ogółem	w tym przedsiębiorstwa:		
		małe	średnie	duże
I. Czynniki ekonomiczne				
wysokie koszty innowacji	41,6	47,1	46,2	39,3
wysokie oprocentowanie kredytów	39,4	46,8	35,9	20,5
brak właściwego źródła funduszy	35,4	38,6	30,4	29,7
zbyt wysokie przewidywane ryzyko ekonomiczne	25,1	43,8	41,6	19,6
II. Czynniki wewnętrzne				
„sztywność” organizacyjna	17,3	11,0	9,7	17,4
brak informacji na temat technologii	13,1	8,8	8,6	15,1
brak informacji na temat rynku	10,0	3,2	6,4	9,1
brak wykwalifikowanego personelu	9,8	13,3	10,8	12,8
III. Pozostałe czynniki				
uregulowania prawne, normy, przepisy	24,8	26,9	20,3	22,4
brak reakcji klientów na nowe produkty	14,8	16,6	22,3	–

Źródło: opracowanie własne na podstawie M. Juchniewicz, B. Grzybowska, 2002, s. 54–55.

Nakłady na działalność innowacyjną w przemyśle ogólnym, w tym także w produkcji artykułów spożywczych i napojów nie mają stabilnego przebiegu: lata 2000–2001 to spadek nakładów, 2002–2004 gwałtowny wzrost, w 2005 r. nieznaczny, ale jednak ponowny spadek nakładów. Podobnie kształtuje się wielkość nakładów na działalność B+R. Nakłady na działalność innowacyjną w 2005 roku w sektorze przedsiębiorstw (dla podmiotów zatrudniających powyżej 49 osób) wynosiły ogółem 14 667 mln zł., w przemyśle spożywczym 1997,6 mln zł. Przed-

siębiorstwa, które poniosły nakłady na działalność innowacyjną w przemyśle ogółem i w przetwórstwie przemysłowym stanowią 38% przedsiębiorstw ogółem, w przemyśle spożywczym 36%. W sferę B+R przedsiębiorstwa zainwestowały ogółem 1410 mln zł, przedsiębiorstwa przemysłu spożywczego 41,6 mln zł.

Wielkość i struktura nakładów na działalność innowacyjną w sferze produkcji artykułów spożywczych i napojów świadczy o stosunkowo niewielkim zainteresowaniu tymi badaniami lub niezdolności firm do identyfikacji ponoszonych nakładów; może też świadczyć o braku świadomości o konieczności podnoszenia tych nakładów. Trudno sobie wyobrazić utrzymanie i podnoszenie swojej pozycji na rynku krajowym i zagranicznym bez zwiększania nakładów na badania i rozwój, marketing oraz kształtowanie kapitału ludzkiego (wykres 1).

Wykres 1. Udział nakładów na B+R w nakładach na działalność innowacyjną działu PKD w % w 2005 roku (wybrane przemysły)

Źródło: *Nauka i technika w 2005 roku*, GUS, Warszawa 2006.

Na przestrzeni lat 2002–2004 systematycznie zwiększał się udział wartości produkcji sprzedanej wyrobów technicznych nowych i istotnie zmodernizowanych. Nakłady na działalność innowacyjną w przemyśle spożywczym w Polsce w 2004 roku wynosiły 2,34 mld zł, co stanowi ok. 17% nakładów w całym przetwórstwie przemysłowym.

Największy udział procentowy w wydatkach na działalność innowacyjną stanowią nakłady inwestycyjne na:

1. maszyny i urządzenia techniczne – 1,44 mld zł (62% wydatków w przetwórstwie spożywczym),
2. budynki, lokale, grunty – 0,6 mld zł (26% wydatków w przetwórstwie spożywczym),
3. z importu – 0,5 mld zł (21,2% wydatków w przetwórstwie spożywczym),
4. zakup gotowej technologii – 0,07 mld zł,
5. działalność badawczo-rozwojową – 0,05 mld zł (Niedbalska (red.), 2006).

Integracja Polski z UE wywołała duże ożywienie w przemyśle spożywczym. W latach 2003–2004 wartość nakładów na zakup środków trwałych wzrastała o 1 mld zł rocznie, a w latach 2005 i 2006 wydatkowano po około 6 mld zł (Łazarowicz, 2007).

Utrzymująca się wysoka dynamika nakładów finansowych na działalność proinnowacyjną spowodowała znaczącą poprawę jakości produktów spożywczych, wzbogaconą ofertę produktową oraz zwiększenie udziału w rynkach dotychczasowych i nowych. Natomiast dla producentów żywności działalność proinnowacyjna przyniosła efekty w postaci zwiększonych zdolności produkcyjnych, poprawy elastyczności produkcji i obniżki kosztów produkcji. Poprawia to konkurencyjność i atrakcyjność polskich producentów żywności na wspólnym rynku unijnym i pozwala na zaspokojenie potrzeb konsumentów. W przedsiębiorstwach głównym źródłem informacji wykorzystywanym w największym stopniu przy tworzeniu nowych produktów są osobiste obserwacje i kontakty pracowników (73,8%) oraz poglądy własnych specjalistów (49,2%). W znacznie mniejszym stopniu przedsiębiorstwa korzystają z literatury krajowej (29,2%) i zagranicznej (18,5%). W 16,9% źródłem inspiracji innowacji są poglądy obcych ekspertów oraz w 62,9% wyniki badań rynku. W poszczególnych branżach osobiste obserwacje i kontakty pracowników, jako sposób pozyskania informacji produktowej, wykorzystywane są w różnym stopniu: w branży mleczarskiej – 63%, branży mięsnej – w 72%, branży piekarsko-ciastkarskiej – w 92% i w branży spirytusowej – w 100%. Informacje o produkcie pochodzące z badań rynku wykorzystywane są w 72% przedsiębiorstwach przemysłu mięsnego i w 75% firm przetwórstwa piekarsko-cukierniczego. Ta ostatnia branża przoduje też w korzystaniu z literatury zagranicznej (33%) (Pasternak, Strychalska, Grzybowska, 2000).

Polska gospodarka w roku 2013 musi być silna i konkurencyjna na arenie europejskiej i światowej, charakteryzować się wysokim i stabilnym wzrostem gospodarczym, być ukierunkowana na rozwój i wzrost innowacyjności i wydajności w przemyśle, zwłaszcza spożywczym i usługach.

Program Operacyjny Innowacyjna Gospodarka, 2007–2013 (PO IG) jest jednym z instrumentów realizacji Narodowych Strategicznych Ram Odniesienia 2007–2013 (NSRO)¹. NSRO określa krajowe ramy interwencji w ramach Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (EFRR), Europejskiego Funduszu Społecznego (EFS) oraz Funduszu Spójności, a także zasady koordynacji pomiędzy polityką spójności Unii Europejskiej i właściwymi krajowymi politykami sektorowymi i regionalnymi. NSRO określa również mechanizmy koordynacji pomiędzy programami współfinansowanymi ze środków EFRR, EFS, Funduszu Spójności a tymi, które są współfinansowane w ramach Europejskiego Funduszu Rolnego na Rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich i Europejskiego Funduszu Ry-

¹ Dokument „Narodowe Strategiczne Ramy Odniesienia 2007–2013 wspierające wzrost gospodarczy i zatrudnienie” został przyjęty przez Radę Ministrów 29 listopada 2006 r.

backiego, a także Europejskiego Banku Inwestycyjnego oraz innymi instrumentami finansowymi.

Zgodnie z systemem realizacji NSRO, minister właściwy do spraw rozwoju regionalnego odpowiada za przygotowanie projektu PO IG, pełniąc rolę koordynatora prac ministra właściwego do spraw gospodarki, ministra właściwego do spraw turystyki, ministra właściwego do spraw nauki oraz ministra właściwego do spraw informatyzacji. PO IG, zarządzany przez ministra właściwego do spraw rozwoju regionalnego, ma przyczynić się do zwiększenia spójności interwencji w ramach zakresu odpowiedzialności ministrów właściwych do spraw gospodarki, nauki, turystyki i informatyzacji. Dzięki temu powstanie możliwość dostosowania oferty sektora nauki do potrzeb przedsiębiorstw, w szczególności małych i średnich (MSP), co przyczyni się do zwiększenia transferu nowoczesnych rozwiązań do gospodarki. W efekcie uzyskanej synergii powstanie dodatkowy impuls pozwalający przyspieszyć tempo wzrostu gospodarczego oraz stworzyć stabilne podstawy długotrwałej konkurencyjności polskiej gospodarki.

W ramach PO IG przewiduje się możliwość wspierania także takich projektów innowacyjnych, które koncentrować się będą na zmianach modeli produkcji lub konsumpcji, a tym samym przyczynią się bezpośrednio lub pośrednio do zmniejszenia presji na poszczególne komponenty środowiska (powietrze, wody, powierzchnia ziemi, przyroda, krajobraz) oraz na środowisko widziane jako całość. Będzie to osiągnięte poprzez ograniczanie emisji, eliminowanie z obiegu gospodarczego substancji szczególnie szkodliwych dla środowiska i zdrowia ludzkiego, ograniczanie ilości odpadów trudnych do recyklingu, odzysku i unieszkodliwiania, zmniejszanie zapotrzebowania na nieodnawialne zasoby, a także ograniczanie, a co najmniej racjonalizację wykorzystywania energii. Dotyczy to także innowacyjnych technik ochrony środowiska sensu stricto, zapewniających wyższą skuteczność redukcji oddziaływań na środowisko, przy zmniejszonych kosztach oraz nakładach materiałowych i energetycznych.

Realizacja działań w ramach PO IG będzie służyła wsparciu przedsiębiorstw działających na terenie RP i przyczyni się do budowy gospodarki opartej na wiedzy poprzez wzmocnienie sektora B+R działającego na rzecz rozwoju gospodarki. Ponadto ma na celu wsparcie przedsiębiorstw na początkowych etapach wzrostu oraz wprowadzających innowacyjne rozwiązania technologiczne i organizacyjne, wzmacnianie współpracy pomiędzy przedsiębiorstwami oraz pomiędzy przedsiębiorcami a instytucjami otoczenia biznesu oraz jednostkami naukowymi, a także poprzez tworzenie podstaw i rozwój społeczeństwa informacyjnego.

Przyjęte cele szczegółowe PO IG wpisują się bezpośrednio w cele polityki spójności na lata 2007–2013 określone w SWW, tj. rozwój wiedzy i innowacyjności na rzecz wzrostu gospodarczego oraz pośrednio w cele: tworzenie trwałych i lepszych miejsc pracy oraz na uatrakcyjnianie Polski jako miejsca do pracy i inwestowania.

W szczególności realizacja celów PO IG będzie miała wpływ na realizację wytycznej: „poprawa poziomu wiedzy i innowacyjności na rzecz wzrostu” poprzez realizację przedsięwzięć w zakresie zwiększania inwestycji na badania i rozwój, ułatwianie innowacji i promowanie przedsiębiorczości, budowę społeczeństwa informacyjnego oraz poprawę dostępu do zewnętrznych źródeł finansowania.

PO IG jest spójny ze Strategią Rozwoju Kraju na lata 2007–2015² (SRK) określającą priorytety w obszarze rozwoju społeczno-gospodarczego. Cele PO IG odnoszą się bezpośrednio do priorytetu 1. Wzrost konkurencyjności i innowacyjności gospodarki SRK, w szczególności w takich obszarach, jak: rozwój przedsiębiorczości, zwiększanie dostępu do zewnętrznego finansowania inwestycji, podniesienie poziomu technologicznego gospodarki przez większe nakłady na B+R oraz innowacje, rozwój społeczeństwa informacyjnego przez informatyzację relacji biznesu i administracji publicznej oraz rozwój sektora usług.

Przyjęte cele szczegółowe PO IG wpisują się bezpośrednio w dwa priorytety Krajowego Programu Reform na lata 2005–2008 (KPR) – rozwój przedsiębiorczości oraz wzrost innowacyjności przedsiębiorstw. Priorytety oraz instrumenty wsparcia w ramach PO IG są odpowiedzią na wyzwania ujęte w KPR w zakresie wsparcia sfery B+R, rozwoju rynku innowacji oraz otoczenia instytucjonalnego służącego współpracy między sferą B+R a gospodarką, wzmocnienia systemu zewnętrznego finansowania innowacyjnych przedsięwzięć, wsparcia systemu promocji gospodarczej Polski oraz rozwojem ICT w gospodarce i administracji. Jednocześnie stanowią uzupełnienie w stosunku do działań KPR dotyczących poprawy jakości regulacji, uproszczania procedur administracyjnych i obniżenia kosztów prowadzenia działalności gospodarczej, usprawnienia działalności sądownictwa gospodarczego, zakończenia głównych procesów prywatyzacyjnych.

PO IG jest jednym z instrumentów służących realizacji zadań dokumentu Kierunki zwiększania innowacyjności gospodarki na lata 2007–2013, w szczególności w zakresie: Badań na rzecz gospodarki, Kapitału na innowacje, Infrastruktury dla innowacji, Własności intelektualnej dla innowacji oraz w mniejszym stopniu w Kadrze dla nowoczesnej gospodarki.

Cele, które powinny zostać osiągnięte na poziomie krajowym i jednocześnie dotyczą interwencji PO IG wyznaczają również następujące dokumenty: Strategia rozwoju nauki w Polsce do 2013 r. oraz perspektywiczna prognoza do roku 2020³, projekt Strategii rozwoju nauki w Polsce do 2015 roku⁴, projekt Strategii rozwoju turystyki na lata 2007–2013⁵ oraz Strategia kierunkowa rozwoju informatyzacji Polski do roku 2013 oraz perspektywiczna prognoza transformacji

² Strategia Rozwoju Kraju na lata 2007–2015 została przyjęta przez Radę Ministrów 29 listopada 2006 r.

³ Dokument zaakceptowany przez Radę Ministrów 29 czerwca 2005 r.

⁴ Dokument poddany konsultacjom międzyresortowym. Po przyjęciu przez Radę Ministrów zastąpił *Strategię rozwoju nauki w Polsce do 2013 r. oraz perspektywiczną prognozę do roku 2020*.

⁵ Dokument przyjęty przez Radę Ministrów 21 czerwca 2005 r.

społeczeństwa informacyjnego do roku 2020⁶, a także Strategia rozwoju społeczeństwa informacyjnego w Polsce na lata 2007–2013⁷.

Cele PO IG przyczynią się także do realizacji horyzontalnego celu szczegółowego Narodowych Strategicznych Ram Odniesienia, 2007–2013 (NSRO) – Podniesienie konkurencyjności i innowacyjności przedsiębiorstw, w tym szczególnie sektora wytwórczego o wysokiej wartości dodanej oraz rozwój sektora usług. Cel ten będzie realizowany również poprzez komplementarne w stosunku do PO IG interwencje w ramach RPO, PO KL, PO RPW oraz w mniejszym stopniu w ramach PO IiŚ.

W ramach ww. celu NSRO zakłada się nakierowanie środków strukturalnych na cele sprzyjające podnoszeniu konkurencyjności polskiej gospodarki i służące wzmocnieniu „lokomotywu wzrostu” (za jakie w ramach PO IG uznano innowacyjne przedsiębiorstwa), poprzez tworzenie okołoinstytucjonalnych warunków dla ich rozwoju, w tym budowę społeczeństwa informacyjnego.

Interwencja w ramach PO IG pośrednio przyczyni się również do realizacji pozostałych celów NSRO: „poprawa jakości funkcjonowania instytucji publicznych oraz rozbudowa mechanizmów partnerstwa”, „poprawa jakości kapitału ludzkiego i zwiększenie spójności społecznej”, „budowa i modernizacja infrastruktury technicznej i społecznej mającej podstawowe znaczenie dla wzrostu konkurencyjności Polski”, „wzrost konkurencyjności polskich regionów przeciwdziałania ich marginalizacji społecznej, gospodarczej i przestrzennej”.

PO IG, będąc częścią kompleksowego systemu wspierania konkurencyjności polskiej gospodarki na poziomie krajowym, przewiduje głównie inwestycje i wsparcie doradcze na działalność B+R, innowacji i ICT, a także bezpośrednie i pośrednie wsparcie dla przedsiębiorstw, w tym MSP w tych obszarach w Polsce. Na poziomie krajowym, PO IG jest komplementarny z PO Kapitał Ludzki (w zakresie doskonalenia polskiego potencjału zasobów ludzkich niezbędnego dla innowacyjnych przedsiębiorstw, B+R oraz instytucji otoczenia biznesu), PO Infrastruktura i Środowisko (w zakresie infrastruktury uczelni i inwestycji środowiskowych w przedsiębiorstwach), PO Rozwój Polski Wschodniej (dla projektów z zakresu budowy infrastruktury szerokopasmowego dostępu do Internetu oraz infrastruktury B+R, realizowanych poprzez wsparcie dla indywidualnych projektów skupiających się w regionie Polski wschodniej), Program Rozwoju Obszarów Wiejskich (w zakresie tworzenia i rozwoju mikroprzedsiębiorstw oraz usług turystycznych). Instrumenty PO IG nie są bezpośrednio komplementarne z Programem Operacyjnym Zrównoważony rozwój sektora rybołówstwa i nadbrzeżnych obszarów rybackich, z uwagi na fakt, iż dotyczy innego zakresu wsparcia. Na poziomie regionalnym w ramach 16 regionalnych programów operacyjnych interwencja środkami publicznymi skupia się głównie na wspieraniu MSP i komplementarnego do instrumentów na poziomie krajowym wsparcia z zakresu B+R,

⁶ Dokument przyjęty przez Radę Ministrów 29 czerwca 2005 r.

⁷ Dokument poddany konsultacjom międzyresortowym.

ICT i innowacji, w zakresie niezbędnym do rozwoju gospodarki danego regionu. W celu zapewnienia osiągnięcia niezbędnej spójności i synergii zaproponowanych instrumentów wsparcia w celu rozwoju gospodarczego, na poziomie NSRO zostały zapewnione silne mechanizmy koordynacji.

W świetle powyższego konieczne jest podjęcie działań na rzecz stymulowania przedsiębiorców do realizacji innowacyjnych przedsięwzięć. Wymaga to wdrożenia kompleksowych instrumentów wsparcia odpowiednio dopasowanych do potrzeb dużych przedsiębiorstw oraz MSP, w szczególności tych, które są na początkowych etapach wzrostu, jak i dla przedsiębiorstw wprowadzających najnowsze rozwiązania technologiczne o dużym znaczeniu dla całej gospodarki.

Przedstawione powyżej czynniki uzasadniają nakierowanie celu 1. na podniesienie innowacyjności przedsiębiorstw poprzez wzmocnienie znaczenia innowacji (produktowych, procesowych, marketingowych i organizacyjnych) w działalności przedsiębiorstw w sektorach produkcyjnym i usługowym, stymulowanie wzrostu nakładów inwestycyjnych, w tym na prowadzenie prac B+R w przedsiębiorstwach, a także wzmocnienie instytucji otoczenia biznesu, ze szczególnym uwzględnieniem sfery nauki. Jednocześnie, za niezwykle ważny element realizacji celu 1. zostało uznane wspieranie powstawania kompleksowego systemu opartego na różnych źródłach zewnętrznego finansowania działalności innowacyjnej przedsiębiorstw, w szczególności w początkowych etapach rozwoju.

Rozpoczęty okres programowania 2007–2013 kieruje strumienie finansowe z poziomu regionalnego (Regionalne Programy Operacyjne), ale przede wszystkim z poziomu krajowego na rozwój przedsiębiorczości w oparciu o innowacje. Umożliwi to przedsiębiorcom, w tym także tym małym i średnim, rozwój i dokonywanie innowacji nie tylko ze środków własnych, ale także z funduszy strukturalnych.

4. Podsumowanie

Innowacyjność w dobie globalizacji jest najważniejszym elementem międzynarodowej walki konkurencyjnej. Jej rozwój staje się głównym wyznacznikiem nowoczesności i konkurencyjności gospodarki krajowej. Chęć państwa w zakresie wspierania działalności innowacyjnej przejawia się w udostępnieniu szeregu przedmiotów i instrumentów wspierających. Mają one na celu, oprócz stymulowania, zmianę struktury nakładów na innowacyjność (wzrost nakładów dotąd malejących na prace badawczo-rozwojowe, szkolenia, zakup i rozwój nowych technologii). W tym kontekście wspierana i promowana jest innowacyjność na poziomie krajowym i międzynarodowym (określana jako innowacyjność średnia i wysoka). Działania innowacyjne o takim charakterze i zasięgu generują najwyższą wartość dodaną dla gospodarki i przedsiębiorstw, a co za tym idzie w największym stopniu przyczyniają się do umocnienia zdolności konkurencyjnej gospodarki polskiej w wymiarze międzynarodowym.

Bibliografia

- Białoń L. 1976. *Poziom techniczny a zatrudnienie w polskim przemyśle w układzie gałęziowym*. Warszawa: WPW.
- Czupiał J. 1988. *Zarys metodologii planowania i oceny przedsięwzięć badawczo-innowacyjnych*. Warszawa: PWN. ISBN 83-01-07426-4.
- Czupiał J. (red.). 1994. *Ekonomika innowacji*. Wrocław: Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu.
- Drucker P.F. 1992. *Innowacja i przedsiębiorczość: praktyka z zasady*. Warszawa: PWE. ISBN 83-208-0870-7.
- Freeman Ch. 1982. *The Economics of Industrial Innovation*. London: F. Pinter.
- Griffin R.W. 1996. *Podstawy zarządzania organizacjami*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN. ISBN 83-01-12019-3.
- Grudzewski W.M., Hejduk I.K. (red.). 2000. *Przedsiębiorstwo przyszłości*. Warszawa: Difin. ISBN 83-7251-083-0.
- Górzyński M., Woodward R., Jakubiak M. 2004. *Innowacyjność polskiej gospodarki w kontekście integracji z UE – możliwości i bariery wdrażania w Polsce gospodarki opartej na wiedzy*. Warszawa: CASE. ISBN 83-7178-349-3.
- Innovation in Europe*. 2004. [on-line]. Dostępny w Internecie: www.eu.int/comm/eurostat.
- Kasprzyk S. 1980. *Innowacje. Od koncepcji do produkcji*. Warszawa: IW CRZZ.
- Juchniewicz M., Grzybowska B. 2005. *Bariery działalności innowacyjnej polskich przedsiębiorstw*. „Ekonomika i Organizacja Przedsiębiorstw” nr 4.
- Kotler Ph. 1994. *Marketing. Analiza, planowanie, wdrażanie i kontrola*. Warszawa: Gebethner i Ska. ISBN 83-85205-42-X.
- Łazarowicz A. 2007. *Dokonywanie i szanse polskiego przemysłu spożywczego*. „Przemysł Spożywczy” 2007, nr 3.
- Nauka i Technika w 2005 r.* Warszawa: GUS.
- Niezbalska G., (red.). 2006. *Działalność innowacyjna przedsiębiorstw przemysłowych w latach 2002–2004*. Warszawa: GUS.
- Pajestka Z. 1975. *Determinanty postępu. Czynniki i współzależności rozwoju społeczno-gospodarczego*. Warszawa: PWE.
- Parker J. 1974. *The Economics of Innovation, The National and Multinational Enterprise in Technological Change*. Londyn.
- Pasieczny L., Więckowski J. 1981. *Ekonomika przedsiębiorstwa*. Warszawa: PWE. ISBN 83-208-0132-X.
- Pasternak K., Strychalska A., Grzybowska B. 2000. *Innowacyjność produktów przedsiębiorstw przemysłu spożywczego*. „Przemysł Spożywczy” 2000, nr 3.
- Pietrasiński Z. 1971. *Ogólne i psychologiczne zagadnienia innowacji*. Warszawa: PWN.
- Porter M.E. 1990. *The Competitive Advantage of Nations*. London: The Macmillan Press Ltd.
- Raport [2004] o stanie nauki i techniki w Polsce*. Warszawa.
- Sosnowska A. i in. 2003. *Systemy wspierania innowacji i transferu technologii w krajach UE i w Polsce: poradnik przedsiębiorcy*. Warszawa: PARP. ISBN 83-88802-69-0.
- Spruch W. 1976. *Strategia postępu technicznego: wstęp do teorii*. Warszawa: PWN.
- Stawasz E. 1999. *Innowacje a mała firma*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego. ISBN 83-7171-317-7.
- Whitfield P.R. 1979. *Innowacje w przemyśle*. Warszawa: PWN.

Innovativeness as a Factor Determining Competitiveness of Small- and Medium-sized Enterprises

S u m m a r y: Innovations are a process of creating and spreading technical changes which achieve certain economic and social benefits. Promoting innovations and implementing them in enterprises conditions a good position on the global market. An adequate innovative policy of a state should lead to decreasing the economic, technological and organisational gap between Poland's economy and those of advanced countries. Polish enterprises, particularly small and medium ones, following the accession into EU, should perceive innovative solutions as the basis for economic development and employment increase. There are a number of innovativeness development determinants which can include economic development growth, level of outlays on education, legal and regulatory solutions.

K e y w o r d s: innovativeness, competitiveness, small- ad medium-sized enterprises
